

**Athari za Masuala ya Kijamii kwenye Mfumo wa Ikolojia Jamii:
Uchanganuzi wa Diwani za Bara Jingine na Rangi ya Anga**

*Mugwe John Mwaniki*¹
Chuo Kikuu cha Nairobi

*Rayya Timammy*²
Chuo Kikuu cha Nairobi

*Mary N. Ndung'u*³
Chuo Kikuu cha Nairobi

Ikisiri

Makala haya yanalenga kuchunguza athari za masuala ya kijamii kwenye mfumo wa ikolojia jamii. Madhumuni ya uchunguzi huo ni kubainisha athari za masuala ya kijamii kwenye mfumo wa ikolojia kwenye diwani za *Bara Jingine* (Mberia, 2001) na *Rangi ya Anga* (Mberia, 2014). Aidha, ili kufanikisha azma hiyo, tumetumia mbinu ya usampulishaji lengwa katika kuchagua kazi ambazo zitatoa data mwafaka na kuzichanganua kwa njia ya maelezo huku tukitoa ufafanuzi na uthibitisho kutoka katika diwani ya *Bara Jingine* na *Rangi ya Anga*. Kadhalika, tumeongozwa na Nadharia ya Mfumo Ikolojia ambayo inaangazia uhusiano, upatano na mwingiliano kati ya binadamu na binadamu mwenzake au baina yake na viumbe wengine (Bronfenbrenner, 1989). Matokeo yaliyopatikana baada ya kufanyika kwa uchunguzi yamedhihirisha kuwa masuala ya kijamii kama vile matumizi ya mihadarati, ubaguzi wa kijinsia, ndoa za mapema na teknolojia ya kisasa yanaathiri mfumo wa ikolojia. Hii ni kwa sababu maisha ya binadamu na viumbe wengine hayawezi kukamilika bila kutegemeana. Isitoshe, kuingiliana na kutagusana baina ya binadamu mmoja na mwingine kunaibua migogoro na mikinzano ambayo huathiri si ustawi wa binadamu pekee, bali pia ustawi viumbe wengine. Hii ni kwa kuwa wote wanaishi kwenye mazingira yaleyale. Tafiti za baadaye zinaweza zikashughulikia jinsi masuala ya kisiasa yanavyoathiri mfumo wa ikolojia.

Baruapepe: ¹ johnmwaniki85@gmail.com

Baruapepe: ² rayaa@uonbi.ac.ke

Baruapepe: ³ maryndungu@uonbi.ac.ke

1.0 Utangulizi

Fasihi ni kioo cha jamii na ndiyo maana huangazia matukio yanayowakumba wanajamii katika harakati zao za kila siku. Aidha, kama walivyosema Njogu na Chimera (1999) kuwa binadamu huwa haishi katika ombwe tupu bali huingiliana na kutagusana na binadamu wenzake, viumbe na vitu vingine vinavyomzingira; maisha yake na ustawi wake unategemeana mno na viumbe anaotangamana nao. Suala hili la kutangamana na kuathiriana baina ya maisha ya mwanadamu popote alipo na viumbe wengine wanaomzunguka limeelezwa vyema katika Nadharia ya Mfumo wa Ikolojia kwa mujibu wa Bronfenbrenner (1989). Mwingiliano wa binadamu na binadamu wenzake na pia kati ya binadamu na viumbe wengine hubadilikabadilika kila kuchapo kwa sababu ya utandawazi na uvumbuzi wa teknolojia mpya. Aidha, Bronfenbrenner (1989) anazidi kufafanua kwamba uvumbuzi huu wa teknolojia uliotekelezwa na binadamu umeathiri mtagusano baina ya wanajamii, hali ambayo imeathiri mfumo wa ikolojia. Hii ni kwa sababu binadamu ndicho kiumbe razini ambacho kinaweza kudhibiti teknolojia isiathiri mifumo mingine ya ikolojia. Kwa kuzingatia kuwa fasihi ni kioo cha jamii, makala haya yamechunguza jinsi mwandishi maarufu wa ushairi wa Kiswahili, Kithaka Wa Mberia, alivyofanikiwa kuchora picha na kuonesha masuala mbalimbali yanayofanywa na wanadamu kama vile: matumizi ya mihadarati, ndoa za mapema, ubaguzi wa kijinsia na teknolojia ya kisasa yanavyoathiri mfumo wa ikolojia.

2.0 Historia fupi kuhusu Mwandishi wa Diwani

Kithaka wa Mberia alizaliwa mnamo mwaka wa 1955 katika jimbo la Tharaka Nithi, nchini Kenya. Alipata elimu ya shule ya msingi katika jimbo la Tharaka Nithi. Baadaye alijiunga na shule ya upili ya Chuka kisha akajiunga na shule ya upili ya Alliance. Mwaka wa 1976 alijiunga na Chuo Kikuu cha Nairobi na kuhitimu shahada katika sanaa mwaka 1979. Baadaye aliendelea na masomo ya shahada ya umahiri katika chuo hicho na mwaka wa 1981 alihitimu shahada hiyo. Mwaka wa 1993 alihitimu shahada ya uzamivu katika Chuo Kikuu cha Nairobi. Hivi sasa ni mhadhiri wa isimu na lugha katika chuo hicho.

Mbali na diwani ya *Bara Jingine* (2001) na *Rangi ya Anga* (2014), Mberia ameandika diwani zingine za ushairi kama vile: *Mchezo wa Karata* (1997), *Redio na Mwezi* (2005) na *Msimu wa Tisa* (2007). Aidha, ameandika tamthilia kama vile: *Kifo Kisimani* (2001), *Natala* (1997) na *Maua Kwenye Jua la Asubuhi* (2004).

3.0 Msingi wa Nadharia ya Mfumo wa Ikolojia

Nadharia hii inahusishwa na mawazo ya mwanasaikolojia, Bronfenbrenner (1917-2005) aliyezaliwa nchini Marekani, lakini mwenye asili ya Kirusi. Bronfenbrenner (1989) anasema kuwa Nadharia ya Mfumo wa Ikolojia ni mtazamo unaotumika kuelezea maendeleo ya binadamu ambayo yanahusisha utafiti wa kisayansi kuhusu mwingiliano kati ya binadamu na mazingira anamoishi. Utafiti huo wa kisayansi kuhusu mwingiliano kati ya binadamu na mazingira anamoishi, umedhihirisha kuwa mfumo wa ikolojia huonesha uhusiano, upatano na mwingiliano kati ya binadamu na binadamu wenzake, wanyama na hata mimea katika mazingira

maalumu. Kulingana na nadharia hii, binadamu ndiye hujenga mandhari ambayo huchangia katika maendeleo yake ya kiuchumi, kisiasa na kijamii, tofauti na viumbe wengine wote. Hii ni kwa sababu binadamu ni kiumbe razini na matendo yake huathiri viumbe na vitu vyote ambavyo vimemzingira, kwa mfano, mito, milima, uchafuzi wa hali ya hewa na utamaduni wa jamii, hali ambazo hufanya maisha ya binadamu yaathiriwe. Bronfenbrenner (1989) anaendelea kusema kuwa maisha ya binadamu yamebadilika kutokana na jinsi ambavyo amepiga hatua mbele kiteknolojia kwa muda wa miongo miwili iliyopita. Teknolojia hii imeongezea maarifa ambayo tayari yapo na kugundua maarifa mengine ambayo hayakuwa yanajulikana hapo awali. Maarifa haya mapya ya kiteknolojia yameweza kubadilisha mifumo ya ikolojia kwa kiasi kikubwa. Nadharia hii inashikilia kuwa mabadiliko mengi ya kijamii, kiuchumi na hata kisiasa ambayo yametokea katika mfumo huu wa kiutandawazi yameathiri mazingira anamoishi binadamu, hali ambayo imebadilisha maisha yake.

Bronfenbrenner *na wenzie* (1994) wanasema kuwa mfumo wa ikolojia hubadilikabadilika kulingana na jinsi binadamu anavyopiga hatua za kimaendeleo. Hii ni kwa sababu maendeleo ya binadamu katika uwanja wa kiteknolojia husababisha mabadiliko ya kimazingira na mifumo ya kijamii. Mabadiliko haya huathiri kizazi kimoja hadi kingine. Hivyo basi, baada ya jamii kugundua kwamba mchakato wa maendeleo unaathiri mabadiliko ya kimazingira na mifumo ya kijamii, ni muhimu sera za kijamii ziwekwe ili kuweza kuyahifadhi mazingira husika. Kutokana na mawazo haya ya Bronfenbrenner ni wazi kuwa mchakato wa maendeleo ya binadamu umechangiwa na mwingiliano kati ya binadamu na binadamu wenzake na mazingira anamoishi. Maendeleo haya huathiriwa na viumbe na vitu ambavyo vinamzingira binadamu, kwa mfano, wazazi, marafiki, utamaduni, shule na kadhalika.

Baadhi ya mihimili ya nadharia hii ni kuwa tabia na utamaduni wa kijamii huchangia katika kuathiri maendeleo ya kijamii kutokana na mifumo mipya ya kiteknolojia. Kwa mfano, vijana wengi wanajihusisha katika michezo ya kamari kupitia rununu zao na kusahau kufanya kazi wakiwa na nia ya kupata pesa kwa njia ya haraka. Hali hii inaathiri mfumo wa ikolojia kwa sababu vijana hawa wana wajibu mkubwa katika harakati za kuzalisha rasilimali za taifa. Mhimili huu umetusaidia katika kubainisha jinsi mfumo wa ikolojia unavyoathiriwa na teknolojia ya kisasa, utamaduni uliopitwa na wakati, pamoja na uigaji wa utamaduni wa kigeni katika *Bara Jingine na Rangi ya Anga*.

Mhimili mwingine wa nadharia hii unadai kuwa maendeleo katika jamii huathiriwa na vitu au viumbe ambao wanaizingira jamii. Kwa mfano, wazazi ambao wanawaoza mabinti zao wangali bado wachanga wanaathiri mfumo wa ikolojia kwani wasichana hawa huishia kuacha masomo huku wenzao wa kiume wakiendelea na elimu. Hali hii inachangia ukosefu wa usawa katika mfumo wa ikolojia. Mhimili huu umetuwezesha kubainisha jinsi masuala kama vile ubaguzi wa kijinsia na ndoa za mapema yanavyoathiri mfumo wa ikolojia katika *Bara Jingine na Rangi ya Anga*.

4.0 Athari za Masuala ya Kijamii kwenye Mfumo wa Ikolojia

Katika uchanganuzi wetu tumebainisha athari za masuala ya kijamii kwenye mfumo wa ikolojia katika diwani ya *Bara Jingine* na *Rangi ya Anga*. Kulingana na Bronfenbrenner (1989) mfumo wa ikolojia ni dhana pana ambayo hujumuisha mapatano, mahusiano na maingiliano kati ya binadamu na binadamu wenzake. Uchunguzi wetu umedhihirisha kuwa mahusiano haya ya binadamu na binadamu mwenzake huweza kuathiri mfumo wa ikolojia kwa njia anuwai kwani jamii hubadilikabadilika kulingana na jinsi binadamu anavyojiendeleza kimaisha. Masuala ya kijamii ambayo tumeyashughulikia na kuonesha jinsi yanavyoathiri mfumo wa ikolojia ni pamoja na: matumizi ya mihadarati, ubaguzi wa kijinsia ndoa za mapema na teknolojia ya kisasa.

4.1 Matumizi ya Mihadarati

Mihadarati hurejelea matumizi ya dawa za kulevya na pombe. Matumizi ya dawa za kulevya na pombe ni tatizo la kijamii linaloathiri mfumo wa ikolojia jamii. Maisha ya watu binafsi, familia na jamii kwa jumla huathirika kwa kiasi kikubwa. Wazazi wanashindwa kuzihudumia vyema familia zao kwa sababu ya kujihusisha na unywaji wa pombe kiholela. Pia, kwa sababu ya masuala hayo wanakosa muda wa kuzungumza na kuwashauri wana wao. Katika diwani ya *Bara Jingine*, kwenye shairi liitwalo: “Ni Sumu kwa Watoto” mwandishi anawakashifu baadhi ya wazazi kwa sababu ya kuwapa wana wao matumaini ambayo hayana mwelekeo. Katika uk. 49 ubeti wa 1 mtunzi anasema:

Ni sumu, sumu hatari
Unahatarisha watoto
Kwa doto zako leweshi
Za kupanda ngazi,
Ndoto motomoto ambazo
Zimejenga ukuta
Baina ya watoto
Na maneno laini
Ya ulimi wa mzazi

Mtunzi anawashauri wazazi watenge muda wao na kuwaelekeza watoto kuhusu maadili na mienendo mizuri. Hii ni kwa sababu wazazi ni kiungo muhimu katika jamii na hasa mzazi wa kiume ambaye kulingana na utamaduni wa Mwafrika ndiye kiongozi wa familia. Lakini mzazi akijihusisha na unywaji wa pombe anaharibu uhusiano uliopo kati yake na familia yake. Anachosisitiza mwandishi katika kifungu hiki ni kuwa mzazi anastahili kuwa karibu na watoto wake ili aweze kuwashauri na kuwaelekeza. Hii ni kwa sababu watoto hawa ndio viongozi watakaoshikilia na kuiongoza jamii katika siku za usoni. Wazazi wasipofanya hivyo, familia zinavunjika na wanaoumia ni watoto kwani hawana watu wa kuwaelekeza, kuwaongoza na hata kuwatimizia mahitaji yao ya kila siku.

Wazazi wengi hukosa muda wa kuzungumza na watoto wao kwa sababu muda wao mwingi wanautumia katika sehemu za burudani wakinywa pombe.

Mwandishi anadokeza haya katika uk. 49 ubeti wa 3 anaposema kuwa wazazi wanatenganishwa na watoto wao kwa 'mazoea ya daima ya kunywa moja baridi' ikiwa na maana kuwa wamezoea na wanatumia muda wao mwingi wakinywa pombe na kusahau kuwaelekeza wana wao. Wazazi wanashauriwa kutenga muda wao na kuwashauri watoto. Hii ni kwa sababu wasipofanya hivyo, watoto wao wanapotoka kimaadili na wanafunzwa na marafiki kama anavyosema Bronfenbrenner (1989) kuwa maisha ya wanajamii huweza kuathiriwa na watu walio mbali kidogo nao kama vile marafiki.

Mwandishi pia anawakashifu wazazi ambao baada ya kutoka kazini hawaendi nyumbani moja kwa moja bali wanaingia kwenye klabu na kunywa pombe hadi saa nane za usiku. Anasema kuwa hali hii inasambaratisha mfumo wa kifamilia kwani akirejea saa nane za usiku anawakuta watoto wamelala na hivyo basi kukosa muda wa kuzungumza nao. Mtunzi anadokeza haya katika uk. 49 ubeti wa 3 anaposema '*wazazi wanarejea nyumbani saa nane usiku baada ya kutoka kwenye vilabu*'. Anachosisitiza mtunzi katika kauli hii ni kuwa wazazi lazima watenge muda wa kukaa na kuzungumza na watoto wao. Wasipofanya hivyo watoto hawa wataelekezwa na marafiki zao na huenda wasielekezwe inavyopasa na kujikuta wameingizwa katika uhalifu au matumizi ya dawa za kulevya.

Mwandishi anaendelea kuwasuta wazazi kwa kuwapa wana wao pesa nyingi kupindukia eti ni ishara ya mapenzi. Haya yanajitokeza katika uk. 50 ubeti wa 5 mtunzi anaposema, '*wazazi wanawajeruhi watoto kwa kuliwaza kwa pesa*' na wakifanya hivi watoto hawa wanapata hela nyingi wanazozitumia katika kununua sigara na kujihusisha na ulevi. Mtunzi anasisitiza kauli hii katika uk. 50 ubeti wa 5 anaposema '*watoto wakipata pesa chungu nzima zinawafikisha kwenye sigara na ulevi*'. Hali hii ni hatari kwani wakijiingiza katika ulevi maadili yao yanaporomoka. Wanadhoofika kiafya kiasi cha kutoweza kujifanyia kazi, na matokeo yake ni kurejesha maendeleo ya taifa nyuma kwani taifa linakosa nguvu kazi za kuzalisha rasilimali.

Ni bayana kuwa ikiwa wazazi hawana uhusiano na mazungumzo na watoto wao kwa sababu ya kujihusisha na ulevi basi wanaathiri mfumo wa ikolojia jamii baina ya binadamu na binadamu mwenzake. Hii ni kwa sababu wazazi sharti wawaelekeze watoto wao kwani ndio tegemeo la kuendeleza taifa kiuchumi na kijamii katika siku zijazo. Lakini wazazi wakijihusisha na ulevi na kukosa muda wa kuwaelekeza watoto wao, watoto hao wanaelekezwa vibaya na watu wanaowazunguka kama marafiki na huenda wasielekezwe vizuri.

Bronfenbrenner (1989) anasema kuwa maisha ya wanajamii yanaweza kuathiriwa na watu wa familia au watu wa mbali kidogo kama vile marafiki na walimu. Kwa hivyo, watoto hawa wasipoelekezwa vizuri wanaishia kujiingiza katika uhalifu na kuathiri mtagusano na mwingiliano mwema baina yao na wanajamii wengine. Pia, vijana hawa wakijiingiza katika matumizi ya dawa za kulevya wanaathirika kiafya na kukosa nguvu za kufanya kazi. Hali hii inaathiri mfumo wa ikolojia kwani viumbe wengine wanategemea rasilimali kama vile chakula kinachozalishwa na nguvu kazi ya vijana. Pia, vijana hawa wakitumia dawa za kulevya jamii

inawaghamia matibabu kwa kutumia fedha nyingi kuwatibu, ambazo zingetumika, kwa mfano kuzalisha vyakula ambavyo vingetumiwa na wanajamii na viumbe wengine kwa jumla.

4.2 Mimba na Ndoa za Mapema

Suala hili linarejelea hali ambapo watoto wa kike wanapata mimba kabla ya wakati unaotarajiwa na hatimaye wanaozwa kabla hawajamaliza masomo yao. Ni suala la kusikitisha kuwa taasisi kama vile shule ambazo zimepewa majukumu ya kuwafundisha na kuwaelekeza wanafunzi zinageuka na kuwa vituo vya dhuluma za kimapenzi. Katika diwani *Bara Jingine* kwenye shairi 'Flora na Wenzake,' mwandishi anaonesha namna mwalimu mkuu anavyowahadaa wanafunzi wafike shuleni mapema kwa shughuli za masomo. Lakini inabainika kuwa yeye hufanya hivyo ili apate nafasi ya kujihusisha kimapenzi na wanafunzi wake wa kike. Mwandishi anadokeza haya katika uk. 33 ubeti wa 4 anaposema kuwa '*darasa la nane limejaa wanafunzi kama jinsi ambavyo mwalimu mkuu alivyokuwa ameagiza jana*'. Mwalimu Mkuu hakuwa anasema wanafunzi wafike mapema shuleni ili waweze kusoma, bali ili apate nafasi ya kujihusisha nao kimapenzi. Haya yanajidhihirisha katika ubeti wa 8 na 9, mwandishi anaposema kuwa baada ya mwalimu mkuu kumsukuma Flora ofisini mwake, vidole vyake bila adabu vinakutana na kuchanganyika chini ya sare ya shule aliyoivaa Flora.

Mwandishi anawakashifu viongozi wa shule na hasa walimu wakuu kwa sababu ya kujihusisha kimapenzi na wanafunzi wao wa kike. Mwandishi anaonesha haya katika uk. 33 ubeti wa 5 anaposema kuwa '*Ofisini mwalimu mkuu anatupa macho kama mburukenge na miali kama ya nyegere*,' ishara ya jinsi anavyotamani wasichana hawa kimapenzi. Mwalimu mkuu anawahadaa wanafunzi kuwa wafike mapema shuleni ili awafunze lakini ukweli ni kwamba anaongozwa na tamaa na ubinafsi na hajali mustakabali wao. Haya yanajitokeza katika uk. 36 ubeti wa 15 mwandishi anaposema kuwa '*jua humkuta Mwalimu Mkuu shuleni*' akiwangoja wanafunzi ili ajihusishe nao kimapenzi. Hali hii inaonesha uozo ulioko katika jamii ya kisasa pale ambapo suala la heshima kati ya wazee na vijana limetupwa na halitiliwi maanani. Kwa hivyo, ni jambo la fedheha na la kuhuzunisha kuona kuwa watu waliopewa majukumu na jamii ya kulinda watoto, ndio wanaowaharibu kimaadili.

Mwandishi anawakashifu walimu hawa ambao wanawapachika wasichana wa shule mimba na kuwaharibia maisha yao ya baadaye. Anadokeza haya katika uk. 35 ubeti wa 11 anaposema kuwa '*sare ya Flora inapanda pole pole na kukataa kushuka*' ishara ya kuwa tayari yu mjamzito na matokeo yake ni kuacha masomo. Mtunzi anapinga jambo hili kwani wasichana hawa hukumbana na hali ngumu ya kuwalea watoto ambao hawana baba na hatimaye wanajiingiza katika uhalifu ili waweze kukidhi mahitaji yao ya kimsingi. Pia, watoto hawa wanalelewa katika mandhari ya familia isiyo na msingi, suala ambalo linaathiri mfumo wa ikolojia jamii kwa njia hasi kwa sababu watoto hawa wanakosa mahitaji ya kimsingi kama vile chakula, mavazi na makazi. Watoto ambao wamelelewa na wazazi wote wawili aghalabu huweza kupata mahitaji hayo ikilinganishwa na wanaolelewa na

mzazi mmoja. Bronfenbrenner (1989) anasema kuwa familia ni mojawapo ya kigezo kinachoathiri mfumo wa ikolojia. Katika mifumo ambapo familia ni thabiti, taifa huweza kushuhudia maendeleo yafaayo ya kiuchumi na kijamii.

Mtunzi pia anawakashifu wazazi kwa sababu ya kutowajibika na kuwaelekeza watoto wao. Wazazi wengi wanawaachia walimu majukumu ya ulezi na kusahau kuwa ni wajibu wao kama wazazi kuwalea watoto wao ili waweze kufahamu changamoto wanazokumbana nazo na kuwashauri. Hii ni kwa sababu wazazi wanagutukia kuwa watoto wao wamepachikwa mimba na kupotoka kimaadili baada ya athari kuonekana. Mwandishi anasisitiza haya katika uk. 36 ubeti wa 16 anaposema kuwa wazazi ndio sasa wameelewa maana ya mwalimu mkuu kusema kuwa *'watoto wafike mapema shuleni'*. Katika dokezo hili ni wazi kuwa wazazi na walezi wanagundua kuwa mwalimu mkuu alikuwa anajihusisha kimapenzi na watoto wao lakini tayari wamepachikwa mimba na madhara yashatokea. Mwandishi anaonesha haya katika uk. 35 ubeti wa 12 anaposema kuwa *'Flora ni mjamzito'*, kauli ambayo ilimchoma nyanya yake Flora kama mishale yenye sumu kwani hakutarajia kadhia kama hii kutoka kwa mwalimu mkuu.

Mwandishi pia anaonesha utepetevu wa taasisi ambazo zimepewa majukumu ya kuwalinda na kuwatunza wanafunzi lakini badala yake zinageuka kuwa vituo vya dhuluma za kimapenzi. Tunaarifiwa katika uk. 35 ubeti wa 16 kuwa nusu ya wasichana katika darasa la nane walikuwa wamefunzwa *'utu-uzima'*, ishara kuwa mwalimu mkuu alikuwa amejihusisha nao kimapenzi. Walimu wakuu ambao wanajihusisha kimapenzi na wanafunzi wa kike wanawaharibia maisha yao kwani wanapoacha masomo wanajihusisha na uhalifu ili waweze kujikimu kimaisha hali ambayo inaathiri mfumo wa ikolojia jamii kwa sababu jamii inastahili kuishi kwa amani bila migogoro na mivutano. Hii ni kwa sababu jamii ikikumbwa na migogoro huathiri maendeleo ya taifa kwani uzalishaji wa rasilimali kama vile chakula kinachotumiwa na viumbe wengine hautawezekana na matokeo yake ni viumbe hawa kuangamia kutokana na njaa. Wazazi pia wanakashifiwa kwa sababu ya kuzembea katika majukumu yao ya kuwaelekeza wana wao. Wanaachia walimu majukumu ya ulezi badala ya kuwaelekeza watoto wao. Hata hivyo, mwandishi anawashauri wazazi kuwa ni vyema wafahamu hali za watoto wao hata kama wako shuleni.

Katika shairi *"Rangi ya Anga"* sehemu ya 6 mwandishi anaonesha jinsi wazazi wanavyowaoza watoto wao wa kike wangali wadogo ili wazazi waweze kujikimu kimaisha. Haya yanajitokeza katika uk. 8 ubeti wa 1 pale ambapo mzazi anamwambia mtoto wake wa kike wa miaka kumi na minne aolewe na Mzee Mali ili awazimie moto wa umaskini ikiwa na maana kuwa wazazi wanawaona watoto hawa kama chombo cha kujikimu kiuchumi. Pia, kauli hii inaonesha jinsi wazazi wanavyowatumia watoto wao wa kike kama vyombo vya kuchumia mali. Wazazi wanawalazimisha watoto wao kuacha shule ili waweze kuolewa na wazee wenye mali ili kujiauni kutoka kwenye lindi la umaskini. Wazazi wanapofanya hivi wanayaharibu maisha ya watoto hawa kwani wana haki ya kuendelea na masomo ili waendeleze mifumo ya kijamii katika siku zijazo. Wazee hawa wanaongozwa

na utamaduni potofu ambao unamwona mtoto wa kike kama chombo cha kujitajirishia. Utamaduni wa aina hii haumthamini mtoto wa kike hata kidogo. Mtunzi anaendelea kukashifu mila na tamaduni ambazo zinamkwamisha binadamu kuendelea mbele kiuchumi na kijamii. Hii ni kwa sababu wasichana hawa wanapokatishiwa masomo yao na kujihusisha na ndoa za mapema, wanapitia maisha magumu ya kuwa walezi bado wakiwa wachanga badala ya kuendelea na masomo ili wapate ujuzi wa kuendesha uchumi wa nchi.

Mwandishi pia anawakashifu wazazi kwa sababu ya ubinafsi na tamaa ya mali bila kujali mustakabali wa watoto wao. Wanaona ng'ombe na mbuzi wanaowapata kama mahari ni muhimu kuliko maisha ya watoto hawa. Haya yanajitokeza katika uk. 8 ubeti wa 1 ambapo mzazi anamuuliza mtoto wake wa kike 'mbona usiolewe ili tupate mahari ya ng'ombe na mbuzi?' Mwandishi anawashauri wazazi kuwa ni jukumu lao kuona watoto wao wamesoma badala ya kuwaoza mapema kwani wakifanya hivyo wataona athari yake katika maisha yao ya baadaye. Wazee wakioa wasichana ni ishara ya jinsi mfumo wa ikolojia jamii ulivyoathirika kwa sababu mahusiano kama haya si ya heshima bali ni ya kidhuluma na unyanyasaji. Kwa hivyo, mwandishi anasisitiza kuwa jamii sharti ielimishwe kuhusu tamaduni ambazo zimepitwa na wakati na wazazi wanaopatikana wakiwaoza mabinti zao kaika umri mdogo wachukuliwe hatua kali za kisheria kwani ni haki ya kila mtoto kupata elimu. Hii ni kwa sababu watoto wa kike wakiozwa wangali bado na umri mdogo hawana uwezo wa kufikiria na kujiamulia baadhi ya masuala katika jamii kwani hawajakomaa kiakili. Pia, pindi wanapoolewa mapema wanakuwa wazazi wachanga na kupewa majukumu ya kifamilia, masuala ambayo hawayafahamu. Vilevile, wasichana hawa huishia kupata idadi kubwa ya watoto ambao hawawezi kuwakimu kimaisha. Hali hii pia hutokea kwa sababu hawana maarifa yoyote kuhusu mbinu za upangaji uzazi mzuri na wakati ambapo jamii inapata watoto wengi ambao mfumo ikolojia hauwezi kustahamili, inaathirika kwa kukosa mahitaji ya kimsingi kama vile: mavazi, chakula na makazi.

Aidha, mwandishi anaonesha uozo uliopo katika vyuo vikuu. Anabainisha jinsi taasisi hizi zilvyogeuka na kuwa vituo vya kuwadhulumu wanafunzi wa kike. Baadhi ya wahadhiri wanajihusisha kimapenzi na wanafunzi na hata watoto wadogo na baada ya kuwapachika mimba wanawatelekeza. Mtunzi anadokeza haya katika uk. 9 ubeti wa 2 anaposema kuwa '*alisikia profesa akijigamba jinsi alivyomchumbia msichana wa miaka kumi na mitatu*'. Kauli hii inadhihirisha jinsi mifumo ya kijamii ilivyobadilika kwani badala ya taasisi kama hizi kuwaelekeza watoto wadogo zinawanyanyasa kimapenzi. Hali hii inasababishwa na upotofu wa maadili unaoletwa na uigaji wa utamaduni wa kigeni ambao unaletwa na mifumo mipya ya kiteknolojia kama vile simu na mitandao. Ni hali ya kusikitisha kuona kwamba badala ya taasisi za elimu kutumika kuendeleza maarifa ya kiuchumi na kijamii zinatumiwa kama vituo vya kuporomosha maadili.

Ni suala la kusikitisha kuona waliosoma wakiharibu maisha ya wasichana wadogo kwa kuwakatishia masomo na hatima yao. Ni kujiingiza katika uhalifu, suala ambalo linaathiri kuwapo kwa mazingira mazuri ya kufanyia kazi hasa mijini.

Matokeo yake ni taifa kushindwa kuzalisha rasilimali zinazotumiwa na binadamu na viumbe wengine. Waliosoma wanastahili kuwa mstari wa mbele katika kutetea haki za watoto hawa kwa sababu wamesoma na wanaelewa madhara ya kutomsomesha mtoto wa kike. Mwandishi pia anawakashifu na kuwasuta wanawake ambao wamesoma na kuelimika ambao badala ya kupigania haki za watoto wa kike wasiozwe kwa lazima, wanasema kuwa sharti utamaduni uheshimiwe na lazima waozwe kwani ni desturi na kanuni za kitamaduni. Mtunzi anadokeza haya katika uk. 10 ubeti wa 4 anaposema:

Profesa wa kike
 Mwenye shahada ya uzamili
 Ateteapo viini vya matende,
 Akibeua:
 Hiyo
     Si taasubi
       Ni desturi na mila!
 Hizo
     Si nyanyaso
       Ni kanuni za jadi!
 Hizo
     Si dhuluma
       Ni kaida za utamaduni!

Kupitia nukuu hapo juu, ni wazi kuwa mwandishi anaonesha jinsi mifumo ya ikolojia jamii inavyoathiriwa na mimba za mapema na ndoa za lazima. Anawakashifu wazee wanaowaoza wasichana wao wakiwa wangali wadogo ili wapate mali. Pia, anawasuta baadhi ya wasomi ambao wanategemewa na jamii kulinda haki za watoto lakini ndio wako katika mstari wa mbele kuzikiuka.

4.3 Ubaguzi wa Kijinsia

Jamii ikimbagua mwanamke katika hali ya kurithi mali ya jamii ni suala ambalo linarudisha maendeleo ya taifa nyuma na kuathiri mfumo wa ikolojia jamii. Katika shairi “Rangi ya Anga” sehemu ya 2, mtunzi anaonesha jinsi utamaduni unavyomtweza mwanamke kwa kumnyima haki ya kurithi mali, hasa ardhi. Haya yanajitokeza katika uk. 3 ubeti wa 4 mwandishi anaposema kuwa *‘kulingana na ibara za kitamaduni mwanamke hastahili kurithi mashamba’*. Hata hivyo, wanawake wanajaribu kupigania haki ya usawa na wanaume ila hawafaulu. Mwandishi anadokeza haya katika uk. 3 ubeti wa 1 anaposema *‘damu inatiririka mwanamke akipigania haki za usawa’* ishara ya jinsi anavyokazania kuona kwamba amepata haki yake ya kurithi. Kitendo cha kumnyima ardhi mwanamke kinaathiri mfumo wa ikolojia jamii kwa sababu hii ardhi ndiyo binadamu anatumia kuzalisha chakula anachotumia kujiinua kiuchumi. Kwa mfano, tendo la kuwanyima wajane haki ya kurithi ardhi kwa kisingizio kuwa utamaduni hauruhusu, linaathiri maisha ya watoto walioachiwa wajane hawa. Maisha ya watoto hawa yapo hatarini kwa sababu walezi hawa wanaachwa bila chochote cha kuwalisha, kuwavisha na kuwasomesha watoto wao. Hatima ya watoto hawa ni

kujiingiza katika uhalifu, matumizi ya dawa za kulevya na ukahaba ili kuweza kujikimu kimaisha. Mwandishi anakashifu mila au tamaduni hizi kwa sababu zinamkandamiza mwanamke ambaye jamii inamtegemea katika maendeleo ya taifa. Wanawake wanapojaribu kupigania haki zao za usawa wanakumbana na vikwazo vingi. Mwandishi anaonesha hili kwa kusema:

Kwamba kuwa navyo mkononi
Ni mpini wa upanga mkali
Mkononi mwa mwanamume
Na kiganja cha mwanamke
Kinapoishiwa na stahamala
Hushika makali ya bapa
Ikatiririka damu bila hatia.

Kwa hivyo, mtunzi anasisitiza kuwa jamii ikumbatie mabadiliko na kuwapa wanawake haki sawa na wanaume ili kuendeleza mfumo wa ikolojia jamii kwa sababu hawa wawili wanategemeana na kusaidiana katika kuleta ustawi wa maisha ya wanajamii.

Mwandishi pia anakashifu jinsi mwanamke anavyodhalilishwa na kubezwa kwa sababu ya kujifungua mtoto wa kike ilhali mwanamume anajiondolea lawama. Hali hii inaathiri mahusiano katika jamii na kuathiri mfumo wa ikolojia jamii kiasi kwamba wanawake wanatengwa na jamii na kunyimwa nafasi ya kuchangia katika maendeleo ya taifa. Matokeo yake ni taifa kukosa nguvu kazi ambazo zinazalisha rasilimali ambazo zinatumiwa na wanajamii na viumbe wengine kwani wanaume pekee hawawezi kufanikisha jambo hili. Katika shairi 'Rangi ya Anga' (Rangi ya Anga, 2014, uk. 6) sehemu ya 4 ubeti wa 1 mtunzi anasisitiza haya anaposema '*mwanamume anampiga mwanamke kwa kosa lisilostahimilika la kuwazaa watoto wa kike badala ya watoto wastahiki*'. Katika dokezo hili mtunzi anaionya jamii dhidi ya kuwabagua watoto wa kike na kuwaona kama wasio na thamani. Anaishauri jamii kuwa watoto hawa wote ni sawa na ni wajibu wa jamii kuwapa nafasi sawa ya kujiendeleza kijamii na kiuchumi kwani maendeleo ya taifa hayawezi kuendelezwa na wanaume pekee bila kuwashirikisha wanawake. Kutofanya hivyo, kutawafanya wanawake washindwe kujimudu kimaisha, suala ambalo linaathiri mfumo wa ikolojia jamii.

Mwandishi pia anawakashifu wazazi wa kiume kwa kuwabeza na kuwalaumu wenzao wa kike kwa sababu ya kuzaa watoto wa kike. Mwanamume anajiondolea lawama na kumlaumu mwanamke. Vilevile, jamii inamtweza mwanamke ambaye amejifungua mtoto wa kike. Mwandishi anasema kuwa mzazi wa kike ananyoshewa kidole kila mahali anapokwenda kwa sababu ya kujifungua watoto wa kike. Haya yanajitokeza katika uk. 6 ubeti wa 1 anaposema '*anadharauliwa sokoni na kudhalilishwa nyumbani*'. Kwa hivyo, akidharauliwa sokoni anashindwa kufanya biashara ili kuwatunza na kuwalisha watoto wake hali ambayo inaathiri ikolojia jamii. Anachosisitiza mwandishi ni kwamba wanaume na jamii kwa ujumla wasiwadharau wanawake kwa sababu ya kujifungua mtoto wa kike kwani

hata wao wana wajibu mkubwa katika kuboresha mifumo ya ikolojia jamii. Anawaonya wanaume dhidi ya kuwabeza, kuwakemea na hata kuwapiga wanawake kwa sababu jamii haitapiga hatua kiuchumi na kijamii, suala ambalo linaathiri mfumo wa ikolojia jamii. Kwa hivyo, ni sharti jamii iwakumbatie watoto wao ikiwa ni wa kiume au wa kike kwani wote wana mchango mkubwa katika maendeleo ya taifa.

Mwandishi anaikashifu jamii kwa sababu ya kumbagua mtoto wa kike kielimu hali inayoathiri mfumo wa ikolojia jamii kwani vijana wote, wa kike na wa kiume, wana mchango mkubwa katika kuendesha maendeleo ya taifa. Katika shairi la “Rangi ya Anga” sehemu ya 10, mwandishi anaonesha kuwa baada ya vijana kujihusisha kimapenzi wakiwa bado shuleni vijana wa kike ndio wanaathirika kwa kuacha masomo. Katika uk. 13 ubeti wa 2 mtunzi anaonesha haya anaposema, ‘*baada ya wawili kushiriki mapenzi mmoja anaendelea na masomo na kukusanya vyeti vya maana na kupata kazi nzuri.*’ Anachosisitiza mtunzi katika dokezo hili ni kwamba huku mtoto wa kike akikosa kuendelea na masomo yake kwa sababu ya mimba, mwenzake wa kiume anaendelea na masomo na kupata vyeti ambavyo vinamsaidia kupata kazi na hivyo basi kuweza kujiendeleza kimaisha. Vijana wa kike wanaathirika kimasomo kwani hawapewi nafasi sawa ya kupata elimu kama wenzao wa kiume na matokeo yake ni kukosa mahitaji ya kimsingi kama vile: mavazi, chakula na makazi, jambo ambalo linamshurutisha kujiingiza katika ukahaba ili aweze kujiinua kiuchumi, hali ambayo inazorotesha maendeleo ya taifa.

Mwandishi pia anazikashifu taasisi za elimu kwa sababu ya kuweka kanuni ambazo zinamwathiri mtoto wa kike pindi anapopata mimba kwani ndiye anafukuzwa shuleni na wa kiume anaendelea na masomo yake. Haya yanajitokeza katika uk. 14 ubeti wa 3 anaposema kuwa ‘*Halmashauri ya Shule ilinukuu Kanuni za Wizara na kuangusha shoka lenye makali,*’ ishara kuwa mtoto wa kike anafukuzwa shuleni kwa sababu ya mimba. Huu ni ubaguzi wa kijinsia ambao unaendelezwa katika jamii na kuathiri mfumo wa ikolojia jamii kwani wanajamii hawapewi nafasi sawa ya kujiendeleza kimaisha. Mtoto wa kike anabaki kumtegemea mwenzake wa kiume ili aweze kupata mahitaji ya kimsingi. Kwa hivyo, jamii inapomtelekeza mtoto wa kike na kuacha masomo, anaishia mijini kule ambako anajihusisha na biashara ya ukahaba ili aweze kujikimu kimaisha. Mwandishi anaonesha haya katika uk. 14 ubeti wa 5 anaposema:

Leo mijini
Akibeba njaa kama saratani ya tumbo,
Na kuvaa umaskini kama joho la miiba
Pamoja na wenza, anazurura jijini
Akitegea na kuchunguza magari yapitayo
Na kulenga shabaha yanayochochea ndoto.

Katika kifungu hiki, ni wazi kuwa mwandishi anaonesha jinsi mfumo wa ikolojia jamii ulivyoathiriwa hivi kwamba wasichana wa shule wanajihusisha na ukahaba

ili waweze kujikimu kimaisha. Hali hii inatokea ili waweze kuwalisha watoto wao. Haya yanajitokeza katika uk. 15 ubeti wa 4 anaposema kuwa '*ahimili maisha ya huzuni ya mama na kunusuru uhai wa mtoto asiyejua baba*'. Kwa hivyo, ni bayana kuwa mwandishi anakashifu jamii kwa sababu ya kumtenga mtoto wa kike. Anasisitiza kuwa mtoto wa kike na wa kiume wanastahili kupewa nafasi sawa ya kujiendeleza kimaisha la sivyo inaathiri mfumo wa ikolojia jamii pale ambapo mtoto wa kike anakosa namna ya kujitegemea kiuchumi na kujihusisha na ukahaba anaathiri maendeleo ya taifa na kuporomoshwa maadili katika jamii. Isitoshe, katika karne hii ya ishirini na moja, elimu imekuwa muhimu kwa sababu ya teknolojia ambayo binadamu anaendelea kuivumbua kila kuchao. Teknolojia hii inatumika katika kuzalisha vyakula viwandani na katika shughuli za kilimo cha kisasa. Kwa hivyo, mtoto wa kike akinyimwa elimu, jamii itakuwa na upungufu wa maarifa haya, hali itakayochangia upungufu wa uzalishaji wa bidhaa za kimsingi kama vile chakula na mavazi. Mtunzi anaishauri jamii kuwa impe mtoto wa kike nafasi sawa na yule wa kiume ili kusawazisha mfumo wa ikolojia jamii.

4.4 Teknolojia ya Kisasa

Ni wazi kuwa kutokana na mifumo ya teknolojia ya kisasa mifumo ya ikolojia jamii imeathirika. Vijana wanaiga mila na desturi za kigeni bila kufahamu madhara yake. Katika shairi la "Rangi ya Anga" sehemu ya 8 mwandishi anaonesha jinsi vijana walivyoathiriwa na teknolojia ya kisasa. Anakashifu filamu ambazo zinaonesha picha za ponografia kwa vijana. Anadokeza haya anaposema katika uk. 11 ubeti wa 1 kuwa katika sinema za vita, baada ya kupigana, shujaa wa kiume anajiganga machovu ya vita na mhusika wa kike huku vijana wakifurahia. Filamu hizi zinawapotosha vijana kimaadili wanapotazama vijana wenzao wakijihusisha kimapenzi hadharani. Ni bayana kuwa kupitia filamu hizi, vijana wanaiga utamaduni wa kigeni, kwa mfano, mapenzi ya jinsia moja, jambo ambalo linaathiri vijana kisaikolojia na kuwalemaza katika mahusiano yao ya kawaida na jinsia tofauti. Hali hii inaathiri mfumo wa ikolojia jamii kwa sababu vijana wanapojihusisha katika mapenzi ya jinsia moja hawataweza kuwa na familia zao katika siku zijazo. Hivyo, vizazi vya kesho ambavyo jamii inavitegemea katika kuendeleza maendeleo ya taifa vitaadimika. Kauli ambayo inaoana na mhimili wa Nadharia ya Mfumo wa Ikolojia unaosema kuwa tabia na utamaduni wa jamii huchangia katika kuathiri maendeleo ya kijamii na kiuchumi kutokana na mifumo mipya ya kiteknolojia. Jamii inahimizwa iweze kujiepusha na utamaduni wa kigeni ambao unachangia kuporomoka kwa maadili na inahimizwa kuiga tabia ambazo zitaisaidia kujiendeleza kiuchumi. Vilevile, vijana wanapotazama filamu hizi zinawachochea katika hali ya kujihusisha kimapenzi wangali bado wako shuleni na hatima yake ni vijana wa kike wanaoathirika kwani ndio wanaoacha masomo.

Hata hivyo, mataifa ya Kiafrika yanayokumbatia mfumo wa kiteknolojia yanaimarisha mfumo wa ikolojia jamii. Haya yanajitokeza katika shairi "Bara Jingine" katika uk. 12 ubeti wa 2 anapodokeza kuwa '*njia ya safari itamulikwa ikiwa cheche za sayansi zitahimizwa,*' ikiwa na maana kuwa maisha ya wanajamii yataboreshwa ikiwa watatilia maanani sayansi ya kisasa. Kupitia uvumbuzi huu wa teknolojia mpya, jamii imeweza kugundua dawa za magonjwa kama vile malaria

na ukambi. Anadokeza haya katika uk. 12 ubeti wa 2 anaposema kuwa kupitia teknolojia watagundua 'makombora dhidi ya malaria na ukambi' ishara kuwa watapata dawa za kutibu magonjwa haya. Magojwa haya ni hatari kwani yanadhoofisha ustawi wa jamii kawa kurudisha maisha ya jamii nyuma. Jamii ikidhoofika kiafya, nguvu kazi zinazotumika kuendeleza uchumi wa taifa zinafifia. Viumbe wengine ambao pia humtegemea binadamu wanaathirika pia.

Wakulima nao wakitumia teknolojia ya kisasa katika shughuli za kilimo wanaongeza idadi ya chakula wanachozalisha. Haya yanajitokeza katika diwani ya *Bara Jingine* katika shairi 'Bara Jingine' uk. 13 ubeti wa 2 anaposema 'wakulima wakitumia almasi ya baioteknolojia wataimba nyimbo za mavuno mazuri,' ishara kuwa watapata chakula tele. Ni wazi kuwa katika nukuu hii mwandishi anadokeza matumizi ya bioteknolojia katika uzalishaji wa chakula yanafaida kubwa kwani huongeza tija ya uzalishaji. Mataifa yanayoendelea yakikumbatia mfumo huu yataepukana na suala la njaa ambalo huangamiza wananchi wake kwa kiwango kikubwa na yataweza kuimarisha mfumo wa ikolojia jamii.

5.0 Hitimisho

Katika makala haya tumebainisha athari za masuala ya kijamii kwenye mfumo wa ikolojia jamii. Masuala haya yameangaziwa kwa kurejelea katika diwani za Mberia, *Bara Jingine* (2001) na *Rangi ya Anga* (2014). Kupitia uchunguzi tulioufanya tumebaini kuwa binadamu ana mchango mkubwa katika kuendeleza mfumo wa ikolojia jamii akilinganishwa na viumbe wengine. Hii ni kwa sababu binadamu ni kiumbe razini. Pia, imebainika kuwa masuala ya kijamii kama vile matumizi ya mihadarati, mimba na ndoa za mapema, ubaguzi wa kijinsia na teknolojia ya kisasa yanaathiri mfumo wa ikolojia jamii kwa kiwango kikubwa. Kwa mfano, wanajamii wakitumia mihadarati inawaathiri kisaikolojia na kiafya. Matokeo yake ni kwamba wanakosa upevu na nguvu za kuzalisha rasilimali, suala linaloathiri mfumo wa ikolojia jamii. Isitoshe, tumebaini kuwa mtoto wa kike anapobaguliwa na jamii kielimu na kuozwa mapema, usawa wa mfumo wa ikolojia unaathiriwa. Mwisho matokeo ya utafiti wetu yanaonesha kuwa teknolojia ya kisasa ina athari chanya na hasi kwenye mfumo wa ikolojia jamii. Kwa mfano, matumizi ya bioteknolojia yanasaidia katika kuzalisha chakula na kusaidia mataifa ya ulimwengu wa tatu kutokana na baa la njaa. Utafiti huu unapendekeza kuwa tafiti za baadaye zifanywe kuhusu jinsi masuala ya kisiasa yanavyoathiri mfumo wa ikolojia jamii katika diwani za *Bara Jingine* na *Rangi ya Anga*

Marejeleo

- Bronfenbrenner, U. (1989). *Ecological System Theory*. London. Greenwich Limited.
- Bronfenbrenner, U. na Ceci, J. (1994). Nature & Nurture Reconceptualized in Development Perspective: A Bioecological Model. *Psychological Review*, 4 (101) 568-586. <https://doi.10.1037/0033-295x>.
- Wa Mberia, K. (1997). *Mchezo wa Karata*. Nairobi: Marimba Publishers Limited.
- _____ (1997). *Natala*. Nairobi: Marimba Publishers Limited.

- _____ (2001). *Kifo Kisimani*. Nairobi: Marimba Publishers Limited.
- _____ (2001). *Bara Jingine*. Nairobi: Marimba Publishers Limited.
- _____ (2004). *Maua Kwenye Jua la Asubuhi*. Nairobi: Marimba Publishers Limited.
- _____ (2005). *Redio na Mwezi*. Nairobi: Marimba Publishers Limited.
- _____ (2007). *Msimiu wa Tisa*. Nairobi: Marimba Publishers Limited.
- _____ (2014). *Rangi ya Anga*. Nairobi: Marimba Publishers Limited.
- Njogu, K. na Chimera, R. (1999) *Ufundishaji wa Fasihi. Nadharia na Mbinu*. Nairobi: Jomo Kenyatta Foundation.